

BU ÜLKE'NİN CÜMLESİ: CEMİL MERİÇ'İN CÜMLE ÜSLUBU ÜZERİNE BİR İNCELEME^{1 2}

Nihal ÇALIŞKAN*

ÖZET

Bu yazıda Cemil Meriç'in cümle üslubu üzerinde durulmaktadır. Yazarın cümle üslubunu en iyi yansıtan eserlerinden biri olması sebebiyle inceleme, Bu Ülke adlı eserden hareketle gerçekleştirilmiştir. Buna göre Bu Ülke'de isim cümleleri, kısa ve devrik cümleler ile soru ve açıklama cümleleri bir üslup özelliği olarak dikkat çekmektedir. Çalışmada söz konusu cümlelerin kullanım özellikleri üzerinde ayrıntılarıyla durularak Meriç' in metaforik bir dil kullandığı, metaforun dağınık gibi görünen bu kullanımları birleştiren bir unsur olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cemil Meriç, Bu Ülke, cümle üslubu, metafor.

THE STATEMENT OF BU ÜLKE: AN ANALYSIS OF CEMİL MERİÇ'S SYNTACTIC STYLE

ABSTRACT

This study deals with syntactic stylistic features of Cemil Meriç's writings on the basis of Bu Ülke which can be considered one of the distinctive works of the author. Results obtained from the study show that Meriç used nominal, inverse, short, interrogative, and explanatory sentences as a stylistic element in Bu Ülke.

---

¹ Bu çalışma, yazar tarafından Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Özbay danışmanlığında, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde yapılan yüksek lisans tezine dayanmaktadır.

² Bu Ülke'den yapılan alıntılarda yazım ve noktalama bakımından metnin orijinaline bağlı kalınmıştır.

* Dr., Türk Dili Öğretmeni, caliskanihal@hotmail.com.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Using these elements he created a metaphoric language, and in return metaphor helped to organize and integrate these elements which seemed independent at the first glance.

Key Words: Cemil Meriç, Bu Ülke, syntactic stylistics, metaphor.

Işığın gölgesini yarattığı gibi, metafor da bir yönüyle aydınlatır, bir yönüyle gizler. Bunu bilen bazıları metaforu sırf bu amaçla kullanır. Talleyrand, "Dilin görevi hakikati gizlemektir." diyor. Dilin cazibesine ve peşine takılıp hakikati ararken doğru yolda mıyız acaba?

1. Giriş

Cemil Meriç, düşünce ve kültür hayatımızın önemli simalarından biridir. Bugüne kadar Meriç ve eserleri üzerine, çeşitli disiplinlerden araştırmacılar tarafından çok sayıda inceleme yapılmış olmakla birlikte onun dil ve üslup özelliklerini kapsamlı biçimde ortaya koyan bir çalışmanın eksikliği hissedilmektedir. Bu yazının amacı, Cemil Meriç'in cümle üslubunu belirleyen temel hususları ortaya koyarak söz konusu boşluğun doldurulmasına katkıda bulunmaktır.

Bu çalışmada Cemil Meriç'in cümle üslubu ile ilgili özellikler, yazarın Bu Ülke (İletişim Yayınları, 12. Baskı) adlı eserinden hareketle belirlenecektir. Eşitgin'in (2005) ifadesiyle "Cemil Meriç külliyatının cümle kapısı" olarak nitelendirilebilecek bu eser, Meriç'in düşünce dünyasının olduğu kadar üslubunun da hülasası niteliğindedir. Jurnaller'in şahsi, Sosyoloji Notları'nın teknik yapısı ile karşılaştırıldığında Bu Ülke, yazarın bütün eserlerinde izini sürebileceğimiz fikir ve ifade tarzının damıtılmış bir örneği gibidir. İnceleme amacıyla Bu Ülke'nin tercih edilme sebebi de buna dayanmaktadır.

Cemil Meriç'in cümle üslubu belirlenirken cümleler; yargı türü, yüklem yeri, uzunluk-kısalık ve anlam bakımından değerlendirilecek; sonuç kısmında birbirinden bağımsız gibi görünen üslup özelliklerini birleştiren ana çizgi üzerinde durulacaktır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

2. İnceleme ve Değerlendirme

2.1. İsim Cümleleri

Cemil Meriç'in Bu Ülke adlı eserinde 3955 cümle yer almaktadır. Bunlardan 2134'ü isim cümlesidir, bir başka deyişle Bu Ülke'de %54 oranında isim cümlesi kullanılmıştır. Atabay vd.'nin (1981, 67, 68) Türkçe söz diziminde fiil cümlelerinin isim cümlelerine nispetle daha çok kullanıldığına ilişkin tespitleri dikkate alındığında bu orandaki bir isim cümlesi kullanımını bir üslup özelliği olarak değerlendirmek ve bu cümlelerin stilistik işlevleri üzerinde durmak gerektiği açıktır.

Dil bilgisinde isim ve fiil cümlesi ayrımları, yüklem durumundaki kelimenin çekimlenmeden önceki hâli esas alınarak yapılmaktadır. Buna göre "yüklemi bir çekimli fiil veya fiil grubu olan cümleler, fiil; yüklemi ek fille çekimlenmiş bir isim veya isim grubu olan cümleler, isim cümlesi"dir (Karahan 1999, 68). Bu tariften de anlaşılacağı üzere, isim cümleleri de yapısında fiil barındırır. Ek fiil dediğimiz bu fiil unsuru kimi cümlelerin yapısında açıkça görülürken kimilerinde kullanılmaz. Bu Ülke'de büyük bir kısmı ek fiilin geniş zaman 3. teklik kişisinde çekimlenen isim cümlelerinde de bildirme ekinin çoğunlukla kullanılmadığı görülmektedir. Bu tip örnekler anlatımın özneliğini pekiştirirken, az sayıdaki bildirme ekli örnekte de kesinlik anlamı öne çıkmakta; ek vurgu görevi üstlenmektedir:

"Mukaddeslerin rengine bürünen bir bukalemun kelime semavi kitapların şeytanı (Meriç 2000, 77/8).

Nesir bütün nazımları kucaklayan bir orkestra: girift ve kâmil (Meriç 2000, 82/10).

Türk aydını Kitâb-ı Mukaddes'in Serseri Yahudisi... (Meriç 2000, 95/7).

Karanlık kinlerin birbirine saldırttığı çılgın sürülerin savaş çığıdır, slogan. İlkelin, budalanın, papağanın ideolojisidir (Meriç 2000, 93/13, 14).

Sağ yakın tarihin günahkâr tekesidir: kilisedir, cehalettir, faşizmdir (Meriç 2000, 78/23)."

İsim cümleleri stilistik açıdan, *bir şeyin ne olduğunu, o olup olmadığını, var olup olmadığını, orada olup olmadığını, o niteliğe sahip olup olmadığını anlatan* cümle türüdür. Bu bağlamda isim cümlelerinin tanım, tayin ve tespit olmak üzere üç temel işlevinden söz edebiliriz. Bu Ülke'deki isim cümlelerinin büyük bir kısmı tanım cümlesidir. Sözlük anlamıyla tanım, "Bir varlığa, bir şeye özgü

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

niteliklerin belirtilmesi; bir kelimeyi belirleyen, açıklayan anlam, tarif'tir (Türkçe Sözlük 1998). Bu, aynı zamanda bilimsel anlamda tanımdır. Oysa ilmî tarifteki objektif belirleme ve tespit yerine stilistikte tarif, "bir kavram veya nesnenin hakikatini, alternatif-subjektif değerler katarak yorumlama"dır (Özbay 1994, 215). Bu Ülke'de yer alan 106 metinde 94 cins ismi, 53 özel isim bu şekilde yeniden tanımlanmıştır. Bununla birlikte, eserdeki tanım cümleleri bu rakamlarla sınırlı değildir çünkü yazar, bir kavramı aynı metinde birkaç kez ya da farklı metinlerde yeniden tanımlayabilmektedir. Aşağıda sağ ve sol kavramlarına ilişkin iki tanım verilmiştir. Tanımların birbiri ardı sıra yapılması anlatımın etkisini arttırmaktadır: "Sol-sağ, çılgın sevgilerin ve şuursuz kinlerin emzirdiği iki ifrit. Toplum yapımızla herhangi bir ilgisi olmayan iki yabancı (Meriç 2000, 79/2, 3)."

Bu Ülke'de zaman zaman sözlük tanımlarına da yer verilmiştir. Sözgelimi Polemik başlıklı metinde, kelimenin Yunancadan girdiği ve "savaş" anlamı taşıdığı, Fransızcada da "savaş" anlamında kullanıldığı belirtildikten sonra şu tanımlar sıralanır: "1. Münakaşa-i Kalemîyye (Kamûs-ı Fransevî) 2. Açık tartışma (Türkçe Sözlük 1998) 3. Oldukça sert nitelikli kalem tartışması (Meydan Larousse) (Meriç 2000, 126)." Yazar bu tanım cümlelerini, çoğu kez kelimenin tarihî gelişimini de anlatarak destekler. Polemiğin bize Tanzimat ile girdiğini, Batı'da da Hristiyanlığın gelişmesiyle putperestlere ateş püskürmek şeklinde başladığını belirtir ve hem bizden hem de Batı'dan çeşitli yazarların polemik hakkındaki fikirlerini sıralar. Sonuçta kelimeyi bir de kendisi tanımlar: "Kinlerin, peşin hükümlerin, gizli çıkarların savaşı, polemik. Eski bir inancı yok etmek isteyen yeni bir düşüncenin savaşı (Meriç 2000, 127/7, 8)." Sözlük tanımları ve kelimenin tarihçesiyle ilgili açıklamalar, okuyucuyu âdetâ Cemil Meriç'in tanım cümlesine hazırlar. Yazarın tanımlaması okuyucuyu bir anda etkisi altına alır ve ifade, bütün öznelliğine rağmen, ele alınacak konuda söylenmiş ve söylenecek en doğru söz olur. Cemil Meriç cümlelerinin bir özelliği de işte bu telkin ve ikna gücüdür.

Bu Ülke'deki tanım cümlelerinden bir kısmı fikir hayatımızda sıkça kullanıldığı hâlde, yazarın kendi ifadesiyle "taşıdıkları hiçbir düşünce olmayan, kimse tarafından anlaşılmayan" kelimelerin hakikatini açığa çıkarma amacı taşır. Buradaki eleştirilerden hem kelime hem de kelimenin temsil ettiği kavram nasibini alır. Bu Ülke'nin ilk metni olan "Sağ ile Sol"da yazar, fikir hayatımızda sıkça kullandığımız sağ ve sol kelimelerini alır. Yazarın ilk tespiti bu kelimelerin "nereden geldiklerinin bilinmemesi"dir. Meriç, "toprağımızda doğmayan" bu tür köksüz kelimelerin yarattığı

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

karmaşayı büyük bir tehlike olarak görmektedir. Evvela lügatlere başvurur: “Sol, Latince de meş’um, eski Almancada eğri demek.”tir (Meriç 2000, 77/11). Yazar, bu kelimelerin Fransız İhtilali’nden günümüze Batı’da ve bizdeki çağrışımlarını açıklar. Buradan hareketle bir bakıma maskelerini düşürdüğü sağ ve sol kelimelerini kendisi şöyle tanımlar: “Sol-sağ... Çılgın sevgilerin ve şuursuz kinlerin emzirdiği iki ifrit. Toplum yapımızla ilgisi olmayan iki yabancı. (Meriç 2000, 79/2, 3).”

Tanım cümlelerinin bir bölümü de eleştiriden ziyade, yazarın hak ettikleri değeri görmeyen bazı kavramları idealize ettiği cümlelerdir. Bütün bu tanı cümlelerindeki yorumlama faaliyeti, yazarın bakış açısı, Cemil Meriç düşünüldüğünde sıkıntıları, hakkında önemli ipuçları içerir. Cemil Meriç, sıkıntıları olan insandır. Zihnini en çok kurcalayan meselelerden biri de “neyi” anlatacağından önce, “ne ile” anlatacağıdır. Yazarın temel malzemesinin dil olduğu düşünülürse kendisini bir kavram kargaşasının ortasında bulmuş Cemil Meriç için şüphesiz önce dilden başlamak gerekecektir. Bu yüzden Cemil Meriç, “Kelimeleri tarif etmeden girişilecek her tartışma, kısır kalmaya mahkûmdur (1998b, 36).” diyerek ele aldığı kavramları yeniden tanımlamış, yer yer kaynaklara giderek kelimenin tarih içindeki yolculuğunu da gözler önüne sermiştir.

Meriç’in bir itirazı da “uydurca kelimeler” konusundadır. Arkadaşı Celal Sılay’dan bahsederken “Kelime dağarcığı fakirdi. Kendisine bir uçuruma atar gibi ‘uydurcanın’ kucağına fırlattı (Meriç 2000, 152/9, 10).” der. Meriç “uydurca”yı uçuruma benzetir ve ona göre “bu köksüz, bu musikisiz, bu tedaisiz kelime leşleriyle şiir yazılamaz (Meriç 2000, 152/11).” “Asaletini Kaybeden İrfan” başlıklı yazısında da “hoca” kelimesi yerine kullanılmaya başlanan “öğretmen”, “talebe” karşılığında kullanılan “öğrenci” kelimelerine itiraz eder. Hoca ve talebe gibi kelimeler birer “sönmüş meş’ale”dir artık. Yerlerine teklif edilenler ise bu meş’alelerin ışığından mahrumdur.

Cemil Meriç, Bu Ülke’deki tanım cümleleri ile “kelimelerin arkasında kaybolan gerçek”i aramıştır. Düşünce hayatımızın birer slogan olmaktan öte değer taşımayan, dahası bir idam yaftası gibi kullanılarak “kötüleyen, karalayan, hedef saptıran” kelimelerini yerli yerine oturtmaya çalışmıştır. “Gericici Kim?” başlıklı yazısında kelimenin Meydan Larousse’da verilen “Gericici, bir toplumun gelişmesini sağlayacak hiçbir yeniliği istemeyen, her yönüyle eskiyi özleyen ve eski düzeni getirmeye çalışan (kimse)” tanımlamasını, biraz da müstehzi bir üslupla “Ne güzel bir tarif. Tarifin tek kusuru bu ucubenin hangi çağda, hangi ülkede yaşadığını söylememesi” diyerek

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

eleştirmiş; insanlarımızın, yazarın ifadesiyle, “taşdıkları hiçbir düşünce olmayan, kimse tarafından anlaşılmadıkları hâlde herkesin ağzında olan” bu gibi kelimelerin şerrinden korktuğu bir dönemde, “Murdar bir hâlden muhteşem bir maziye kanatlanmak gerıcilikse her namuslu insan gerıcidir (Meriç 2000, 80).” diyerek ironik bir tavır takınmıştır.

Bu Ülke'deki tanım cümlelerinin bir kısmı da yazarın belli kavramlara güvensizliğini yansıtmaktadır. Bu tanım cümlelerinin “hayat, zaman, ebediyet, ölümsüzleşmek” gibi birbiriyle ilişkili kavramlar etrafında dönmesi de ilgi çekicidir. Meriç, “Ölümsüzleşmek, milyonlarca budalanın dudağında tebessümleşmek ve binlerce yıl anlaşılmadan tekrarlanmak, kirlenmek, genelleşmek. Ebediyet cehennemini ta kendisi (Meriç 2000, 271/4, 5).” cümleleriyle söz konusu kavramları olumsuz bir bakış açısıyla değerlendirmektedir. Bu Ülke'nin “Fildişi Kule” bölümünde yer alan 6. metinde, kitapları denize atılan bir şişe, zamanı da kumasalda oynayan bir çocuk biçiminde kavramsallaştırarak bu şişenin açılmasının, yani eserin içerdiği mesajın okuyucuya ulaşmasının bu çocuğun inisiyatifine bağlı olduğunu sezdirir. Acaba bu çocuk eline geçirdiği nesnenin değerini takdir edebilecek olgunluğa sahip midir? Belki evet, belki hayır. Cemil Meriç, bu konuda mütereddit kalarak bir parça ümitvar görünür fakat Baki Kalan-2 metninde “Mabetler her çağda ziyaretçisiz kalmış. Tefekkür Sinası metruk bir manastır. Kimin için yanacaksın? İnsanlar ışığa, hayata, sonsuza düşman. Aydınlanmak için yan, aydınlatmak için değil (Meriç 2000, 2710).” diyerek fildişi kulesine çekilir. Bütün bu cümlelerde yatan psikoloji, muhatabını bulamayan ve zaman içinde anlaşılma ümidini de yitirmiş bir aydının hayal kırıklığıdır.

Yukarıda Cemil Meriç'in bir kısım tanım cümleleri ile kendi fikir hayatında önemli yere sahip, ancak hak ettikleri değeri görememiş bazı kavramları idealize ettiği belirtilmişti. Bu gruptaki kelimelerin başında “kamûs, kitap, kelime, söz” gelmektedir. Aşağıda bir fikir vermesi bakımından “kitap” ile ilgili tanım cümleleri sıralanmıştır³:

“Kalıcı kitap, sohbet değil, yazıdır. Birkaç sayfaya sığdırılmak istenen bütün bir hayat. Ebediyete yollanan mesaj. Kimsenin söylemediği ve söyleyemeyeceği gerçek (Meriç 2000, 107/5-8).

³ Bu Ülke'deki kitap metaforlarıyla ilgili ayrıntılı bir inceleme için bk. “Nihal Çalışkan (2009). Metaforların İzinde Bir Yazarın Kavramlar Dünyasına Giriş: Cemil Meriç'in Bu Ülke'sinde Kitap Metaforları, *Dil Araştırmaları*, S.4”

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Bu susam, kapıları açan büyü. Harami mağaralarının kapılarını değil, hükümdar hazinelerinin kapılarını: kitap (Meriç 2000, 110/16,17).

Meçhule açılan bir kapıdır kitap. Meçhule yani masala, esrara, sonsuza (Meriç 2000, 111/12).

-Kitap- Yazarı aksettiren bir ayna (Meriç 2000, 115/33).

Her kitap tılsımlı bir saray (Meriç 2000, 260/1).

Denize atılan bir şişe her kitap (Meriç 2000, 265/1).

Sonunda kendi de kitap olmuş. Kitap, yani ışık (Meriç 2000, 264/2).”

Bu cümlelerin ortak özelliği “kitap” ile ilgili özgün değerlendirmeler içermesidir. Yazar kitabı tanımlarken “büyü, masal, esrar, tılsım” gibi olağanüstü kavramalarla ilişkili kelimeleri kullanarak kitaba yüklediği imgeyi kuvvetlendirir; böylece hepimizin zihninde bir anlam birimi olarak belli tanımlamalara karşılık gelen “kitap” kelimesi Cemil Meriç’te farklı bir duygu derecesi kazanır. Oysa eleştirel bir yaklaşımla ele aldığı kavramlara ilişkin tanım cümlelerinde dili o derece serttir. Bu cümleler yazarın “kalemi kılıç gibi kullandığı, zehir zemberek ifadelerle dolu” (Özbay 2001, 148) cümlelerdir. Bu konuda Hilmi Yavuz bize şu bilgiyi veriyor: “Bana yazdığı bir mektupta ‘Üslubumun sertliği hayatımın acısındanadır.’ demişti. Bu çok doğrudur çünkü bu kertede yalnız kalmış, bu kertede itilmiş, bu kertede horlanmış, bütün resmî ve gayr-i resmî söylemlerin dışında kalmayı tercih etmiş birinin hiç şüphesiz konumu böyle olacaktı (1998, 19).”

Onun üslubuna yansıyan bu yalnızlık daha çocukluk yıllarında başlamıştır. Ailesi Balkan Savaşı sırasında Yunanistan/Dimetoka’dan Hatay’a göç eden Meriç, Reyhanlı’da dünyaya gelmiştir. Yazar bu çevrede uyanan ilk yalnızlık ve yabancılık hislerini şu cümlelerle ifade etmektedir: “Antakya’dan sonra Reyhaniye. Çerkez mahallesindeki ev. Bahçe, dere, mektep. Babamı yine akşamları görebiliyorum. Ablam Antakya’da okuyor. Ben yalnızım. Babam hep çatık kaşlı, annem hep mızımız. Kasabanın çocukları hep korkunç. Bol bol dayak yiyor, hep hakarete uğruyorum. Şikâyet edeceğim kimse yok. Mektep bahçesinde çocuklar oynuyor... Ben yine yalnızım ve yabancıyım, yabancı yani düşman. Dilim başka ve gözlüklerim var... kendimden utanıyorum (Meriç 2000, 21).”

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Sonraki yıllarda da entelektüel macerası Cemil Meriç'i yalnızlığa sürüklemiştir. Yavuz'un (1998, 19) deyimiyle "entelektüellerin kendi hakikat aidiyetlerini, mensubiyetlerini açıkça deklare ettikleri, herhangi bir mensubiyetin dışında bir aydın tavrına, bir var oluş alanı tanımadıkları bir ülkede" Cemil Meriç'in (2000, 295) "Düşünce adamı bir zümrenin emir kulu değildir. Hiçbir merkezden talimat almaz. Bir partiye bağlı olmayabilir. Ama tarihe angajedir, kucağında yaşadığı topluma angajedir." cümleleriyle ifade ettiği tavrı, onu tek başına bırakmıştır.

Stilistik özellikleri yukarıda ayrıntılı biçimde betimlenmeye çalışılan tanım cümlelerine "değil, yok" kelimeleri ve "ne...ne..." bağlacıyla kurulan olumsuz isim cümlelerini de eklemek gerekir. Zira bir varlığı belirtme ya da tarif etmenin yolu, onun "ne olduğunu" söylemek kadar "ne olmadığını" da söylemekten geçer. Sözelimi "Çalışkan değildir." biçimindeki bir cümle zımnen tembelliğe doğru uzanan bir çizgide farklı anlamlar içerir. "Uzun değildir." dediğimizde bir bakıma "Kısadır." ya da "Orta boyludur." da demiş oluruz. Cemil Meriç'in olumsuz cümlelerinin en dikkat çekici özelliği ise, "değil" ya da "yok" kelimelerinden sonra, okuyucunun zihninde tamamlanabilecek zımnî ifadelerin yine yazarın kendisi tarafından söylenmesi ve sürpriz yargılar taşıyarak okuyucuyu şaşırtmasıdır. "Vatandaşlığı yapan kan ve toprak değil, inanç (Meriç 2000, 171/18). Hürriyet bir bağış değil, bir fetih (Meriç 2000, 214/32)." cümleleri buna örnek verilebilir.

2. 2. Devrik Cümleler

Bu Ülke'deki toplam 3955 cümleden 513'ü, bir başka deyişle yaklaşık %13'ü devrik cümledir. Kelime grubu kuruluşundaki yüklemde, yüklemi oluşturan elemanların yer değiştirmesiyle oluşan 17 devrik cümleyi saymazsak kalan 496 devrik cümleden 490'ında, yani %99'unda yüklemden sonra sadece bir öge kullanılmıştır. Bu 490 cümlelerin 376'sında, yani %77'sinde de yüklemden sonra kullanılan eleman tek kelimeden oluşmaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere, Cemil Meriç'in Bu Ülke adlı eserindeki devrik cümlelerin karakteristik özelliği "yüklemin yalnızca bir eleman içeride olması ve yüklemden sonraki elemanın da tek kelimeden oluşması"dır.

Bilindiği üzere Türkçe söz diziminin vurguyu ilgilendiren en önemli kurallarından biri dikkat çekilmek istenen elemanın sona alınmasıdır. Sonda vurgulanan elemanın tek kelimeden oluşması da vurguyu arttıracaktır. Burada, Meriç'in fotoğrafçılıktaki zum yapma tekniğini yazı alanına taşıdığını söylemek mümkündür. Zum yapmak "doğaya bakış açısını genişletmek veya daraltmak amacıyla objektifin odak uzaklığını değiştirmek"tir (Türkçe Sözlük 1998). Meriç de

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

cümlede elemanların yerlerini değiştirerek bakışlarımızın cümlelerin en can alıcı elemanında odaklanmasını sağlamaktadır. Aşağıdaki örneklerde bu dikkat çekme gayreti açık bir şekilde görülmektedir:

“Karanlık kinlerin birbirine saldırttığı çılgın sürülerin savaş çığılığıdır, slogan (Meriç 2000, 93/13).

Osmanlı'nın vakur ve selim zevki için, uzun sürmemesi gereken bir oyundur, hiciv (Meriç 2000, 124/12).

Avrupa'nın dildâdesi Yunân-ı kadîme fazla iltifat etmez Osmanlı (Meriç 2000, 143/5).

Halk ezberlemeli, Avesta'yı (Meriç 2000, 147/13).

Dünyadan kaybolduğunu sandığı insanca duygulara kavuşmak sevindiriyor, romancıyı (Meriç 2000, 154/3).

Bu kasvetli hava, Büyük İhtilal'den sonra esmeye başlıyor, Avrupa'da (Meriç 2000, 167/11).”

Cemil Meriç, özellikle fikir yazılarında, vurgulu ögeyi sona alarak kurduğu devrik cümlelerle okuyucuyu şaşırtır. Bu bağlamda, söz dizimini değiştirmesi, insanımızın bilincine alışılmışın dışında iletiler göndererek onu harekete geçirmeye yönelik bir şoklama işlemi biçiminde değerlendirilebilir. Aşağıdaki paragrafta kullanılan devrik cümleler bu türden bir uyaran işlevi üstlenmiştir: “Sol, demokrasilerin zaferinden sonra yeni bir bekâret kazanır Avrupa'da, günahlarından arınır. Bizde de kasideler döşenir, nazenine. Avrupa, bütün cinayetleri sağa yükler. Sağ, yakın tarihin günâhkar tekkesidir: kilisedir, cehalettir, faşizmdir. Batı'nın en gerici partileri bu vasıftan kurtulmaya çalışırken, bizde mukaddesatçıların bayrağı olur sağ: Türk'ün alicenaplığı... (Meriç 2000, 78/53-61)”

Bu Ülke'deki devrik cümlelerin bir kısmı da şiirsel bir ahenk oluşturmaya yöneliktir. Bu durumda devrik cümleler, anlama müzik yoluyla yapılan değişik bir vurgunun da aracı olur. Aşağıdaki metin buna bir örnektir: “Kıtaları ipek bir kumaş gibi keser biçerdik. Kelleler damlardı kılıcımızdan. Bir biz vardık cihanda, bir de küffar... Zafer sabahlarını kovalayan bozgun akşamları. İhtiyar dev, mazideki ihtişamından utanır oldu. Sonra utanç, unutkanlığa bıraktı yerini, ‘Ben Avrupalıyım’ demeğe başladı, ‘Asya bir cüzzamlılar diyarıdır.’ Avrupalı dostları, acıyarak baktılar ihtiyara ve kulağına: ‘Hayır delikanlı’, diye fısıldadılar, ‘sen bir az-gelişmişsin. Ve Hıristiyan Batı'nın göğsümüze iliştirdiği bu idam yaftasını, bir ‘nişan-ı zişan’ gibi gururla benimsedi aydınlarımız (Meriç 2000, 96).”

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

2. 3. Kısa cümleler

Cümleyi uzunluk-kısalık bakımından değerlendirmek üzere Türkçe için geliştirilmiş standart bir ölçme aracı mevcut değildir. Cümle, öge sayısının, kelime gruplarındaki eleman sayısının artmasıyla, fiilimsi kullanımı ve hatta virgül ya da noktalı virgül gibi işaretler ile bağlama edatlarının kullanımına bağlı olarak uzayabilir. Her durumda kelime sayısı da artacağı için bu çalışmada cümle uzunluğunu tespit etmek üzere kelime sayısı esas alınmıştır.

Cümle uzunluğuna ilişkin olarak öncelikle yazarın Bu Ülke'de kullandığı cümlelerin kaç kelimedenden oluştuğu belirlenmiştir. En uzun cümlelerin 32 kelimedenden oluştuğu tespit edildikten sonra bu üst sınırdan kelime sayısı daha az cümlelere doğru inilerek hem bu cümlelerin sayıları hem de kaç kelimedenden oluştuğuları belirlenmiştir. Bu doğrultuda 32 ilâ 20 kelimedenden oluşan toplam 21 cümle, yoğunluğun az olduğu bir dilim olarak kendini göstermiştir. Bu dilimde; 20 kelimelik 7, 21 kelimelik 4, 22 kelimelik 5, 23 kelimelik 1, 25 kelimelik 1, 30 kelimelik 2, 32 kelimelik 1 cümle vardır. Bu Ülke'deki cümlelerin fark edilir ölçüde kısa olmasından hareketle, söz konusu dilimdeki cümlelerin azlığı dikkate alınarak bu cümlelerin yazarın uzun cümleleri olduğuna hükmedilmiştir. Bu dilimdeki cümleler ile kelime sayıları çarpılarak $(20.7+21.4+22.5+23+25+30.2+32=474)$ elde edilen 474 sayısı, toplam cümle sayısı olan 21'e bölünmüş, elde edilen 21,5 değeri uzun cümlelerin ortalaması kabul edilmiştir. Cümle uzunluğu için uzun, orta, kısa olmak üzere üç dilim olduğu düşünülerek bu sayının üçe bölünmesiyle elde edilen 7 sayısı ile her grubun alt ve üst sınırı belirlenmiştir. Buna göre; 1-7 kelimedenden oluşan cümleler kısa, 7-14 kelimedenden oluşan cümleler orta, 14-... kelimedenden oluşan cümleler uzun cümle olarak değerlendirilmiştir.

Yukarıdaki ölçüt doğrultusunda yapılan incelemeye göre; Bu Ülke'deki toplam 3955 cümleden 3055'i, yani %77'sinin kısa cümledir. Kısa cümlelerin 1740'ı, yani %82'si ise isim cümlesidir. O hâlde Bu Ülke'deki cümlelerin uzunluk-kısalık bakımından en önemli özelliği "kısa isim cümlesi" kuruluşunda olmalarıdır. Tamamı kısa isim cümlelerinden oluşan "Argo" başlıklı metin buna iyi bir örnektir: "Argo, kanundan kaçanların dili. Uydurma dil, tarihten kaçanların... Argo, korkunun ördüğü duvar; uydurma dil şüursuzluğun. Biri günâhları gizleyen peçe, öteki irfanı boğan kement. Argo, yaralı bir vicdanın sesi; uydurma dil, hafızasını kaybeden bir neslin. Argo, her ülkenin; uydurma dil, ülkesizlerin (Meriç 2000, 84)."

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Argo başlıklı metin aracılığıyla bir örneğini gösterdiğimiz kısa isim cümlesi kullanımı, yazarın “Üslûpta ilk ceddin Sinan Paşa.” (Jurnal) sözleriyle işaret ettiği üslûp dostluğunun da temelini oluşturur. Sinan Paşa da Tazarruname’ de yoğun olarak kısa isim cümleleri kullanmaktadır. Tazarruname’den alınan şu parça bu durumu örneklendirmektedir: “İşâret-i Vâsıf-ı Aşk: Aşk âsâyiş-i cândır. Aşk ârâyiş-i cihândır. Aşk nemek dik vefâdır. Aşk hadîka-i ehl-i safâdır. Aşk hakîkat çarhının ahteridir. Aşk cân leşkerinin mehteridir... (İz 1996, 139)”

Cemil Meriç cümleleri, Tazarruname’de görülen bu kısa isim cümlelerinin devamı ve daha genişlemiş bir şeklidir. Tazarruname’deki kısa isim cümleleri bir kavrama ilişkin zincirleme tanım cümleleridir. Meriç, bu tip cümleleri tanım yapmak için kullanmakla kalmadı; bunları birer aforizmaya dönüştürdü. Derin felsefî arka planı ve şaşırtıcı anlatımıyla okuyucuyu çabucak etkisi altına alan bu sözlerin dikkat çekici bir özelliği de akılda kalıcı olmasıdır. Âdeta kendini ezberleten bu sözler, yarına bir şey bırakma arzusunun göstergesi gibidir. Bu Ülke’nin “Baki Kalan-28” başlıklı metninde yer alan “Senden ne kalacak yarına/Kıyılardan imdat isteyen sesin” mısraları, düşünceleri maşeri vicdanda akis bulamamış bir yazarın ümitsizliği kadar, her şeye rağmen söz ile “asırdan asıra merdiven kurmak” tan vazgeçmeyen bir usanmazlığı da yansıtır. Çünkü “ebediyet sümüklü böceğin izleri kadar aldatıcı” olsa da yazar, “yuvarlanırken tırnaklarını kâğıda geçirmek” ister, kâğıda yani ebediyete” (Meriç 2000, 259). Meriç’in bu aforizmal cümlelerinden bazıları aşağıda şöyledir:

“İdeolojilerin peşine takılanlar pusulasızdırlar (Meriç 2000, 93/10).

Kamûsa uzanan el namusa uzanmıştır (Meriç 2000, 86/2).

Karanlıkta kavga olmaz. (Meriç 2000, 93/11).

Vatanlarını yaşamaz bulanlar vatanlarını “yaşamaz”laştıranlardır (Meriç 2000, 95/16).

Yaşayanları yöneten ölülerdir. (128/11).

Kahramanlık hatada ısrar etmemektir (Meriç 2000, 140/13).

İzm’ler, insan idrakine giydirilen deli gömlekleridir (Meriç 2000, 187/11).”

Bu Ülke’de 1 ilâ 5 kelimededen oluşan çok kısa metinler de vardır. Yazar, kısa metinlerde daha çok kısa cümleler kullanmaktadır. Düşünce ağırlıklı bu metinlerde, dilin genetik-atomik özünü yakalayan

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

kısa isim cümleleri felsefi bir anlatım tarzı oluşturur. Bu tip kısa cümleli kısa metinler, kaynağını Şark'ın geleneksel hikemiyat üslubundan alan felsefi-şiiresel bir dile kaynaklık eder.

2.4. Anlam Bakımından Cümleler

Dil bilgisinde cümle, anlam bakımından değerlendirilirken “olumlu-olumsuz cümleler, soru, emir/buyruk, hitap/ünlem, dilek cümlesi” gibi sınıflandırmalar yapılmıştır (Banguoğlu 2000, Bozkurt 1995, Dizdaroğlu 1976, Ediskun 1988, Ergin 1993, Karahan 1999, Şimşek 1987). Bu bölümde geleneksel tasnifteki soru cümleleri ile Cemil Meriç'e özgü iki tip açıklama cümlesi üzerinde durulacaktır.

2.4.1. Soru Cümleleri

Bu Ülke'de anlam özellikleri bakımından dikkat çeken cümle tiplerinden biri soru cümlesidir. Cemil Meriç, bir düşünme tarzı olarak soru cümlelerine sıkça başvurmaktadır. Bu tip cümleler âdeta yazarın yüksek sesle düşündüğü cümlelerdir. Meriç'in kavramları ve kelimeleri yerli yerine oturturken kullandığı soru cümleleri, onda dış dünyanın gerçekliği olarak sunulan şeylere karşı bir sorgulama tavrına dönüşmektedir.

Bu Ülke'de özellikle bilgi edinme işlevi taşıyan soru cümleleri, yazarın düşünme alışkanlıklarının dışavurumu gibidir. Çünkü Cemil Meriç, bir kavram üzerinde düşünmeye soru sorarak başlar. Demokrasi hakkında söz söyleyecekse ilk adım “Nedir bu demokrasi? (Meriç 2000, 169/4)” cümlesiyle atılır. Sorunun muhatabı, yazarın kendisidir; cevap da kendisinden gelir: “ ‘Katıksız demokrasi ayak takımının despotizmidir.’ diyor Voltaire. ‘Demokrasinin temeli fazilettir.’ diyor Montesquieu... Thierry için, demokratik cumhuriyetlerin sonu ahlâki bir alçalıştır... (Meriç 2000, 169/7-12)” Buradan da anlaşılacağı üzere, bilgi edinme işleviyle kurulan soru cümleleri, bir taraftan da yazarın bilgilendirme faaliyetini başlatmaktadır.

Yazarın hem soran hem de kendisine sorulan konumunda olduğu soru cümlelerinde Cemil Meriç, eleştirel bir tavır takınır. Bu soru cümlelerine verilen cevaplar, çoğu kez beklenmedik yargılarla okuyucuyu şaşırtır. Aşağıdaki cümleler buna örnektir:

“Her dudakta aynı rezil şikâyet: yaşanmaz bu memlekette. Neden? Efendilerimizi rahatsız eden bu toz bulutu, bu lağım kokusu, bu makine uğultusu mu? Hayır, onlar Türkiye'nin insanından şikâyetçi. İnsanından, yani kendilerinden...Türk aydın Kitab-ı Mıkaddes'in Serseri Yahudisi. Hangi Türk aydını? Kaçanlar ne Türk ne aydın. Bu firar bir Kabil kompleksi (Meriç 2000, 95/1-6).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

“Dergi düşünmez, haykırmaz, dövüşmez; toplar. Neyi? Sorumluluktan kaçanları (Meriç 2000, 102/32-34).

Biz anlayabilir miyiz Gandi’yi? Hayır. Çünkü hayranı olduğumuz Batı anlamaz (Meriç 2000, 215/1-3).”

Bu Ülke’de soru cümlelerinin bilgi edinme dışındaki işlevleri; gerçekleşmeme, gerçekleşme, ret, genelleme, sınırlandırma, onaylatma, merak uyandırma, şüphe duyma ve dolaysız anlatım biçiminde sıralanabilir. Aşağıda bu işlevleri örneklendiren cümleler yer almaktadır:

Gerçekleşmeme işlevi:

“İdeolojiler siyaset dünyasının haritaları. Haritasız denize açılır mı? (Açılmaz.) (Meriç 2000, 93/7)

Eşref de minnacık bir Ziya Paşa. Bir güzel mazmun bulunca kendini bile hicvedeceğini söyleyen şair ne kadar ciddiye alınabilir? (Ciddiye alınamaz.) (Meriç 2000, 124/18)”

Gerçekleşme işlevi:

“Kitaba harcadığımız parayı, atlar için harcadığımızla kıyaslarsak yerin dibine geçmemiz gerekmez mi? (Gerekir.) (Meriç 2000, 109/23)

Tanrı da çağların kâğıttan gemilerini rüyalarıyla doldurup değişiklik girdabına fırlatmıyor muydu? (Fırlatıyordu.) (Meriç 2000, 244/12)”

Ret işlevi:

“ ‘Çağdaşlaşmak’, Avrupa’nın yeni bir ihraç metaı, kokain ve LSD gibi... Şuuru felce uğratan bir zehir. ‘Çağdışılık’ ithamı, iftiraların en alçakçası, en abesi. Aynı çağda muhtelif çağlar vardır. Çağdaşlaşmak neden Hristiyan Batı’nın putlarına perestiş olsun? (Öyle değildir.) (Meriç 2000, 97/4-9)

Önce sükût vardı, kelâm değil. ‘Tanrı sükûttur’ diyor bir Hint bilgisi. Söz, iki sonsuz arasında bir çırpınış. Hayat gibi sıcak ve dost. Kutupların sessizliğinden bana ne? (Meriç 2000, 279/1-5)”

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Genelleme işlevi:

“Edebiyatçılar, hiç olmazsa on büyük şair, on büyük romancı, on büyük tiyatro yazarı üzerinde anlaşabilirler. Hangimiz on büyük mütercim sayabiliriz? (Hiçbirimiz.) (Meriç 2000, 117/3, 4)

Ne Asya Avrupa'yı tanımış ne Avrupa Asya'yı. El Birûnî boşuna anlatmış Hint'i çağdaşlarına. Kıt'alar kapalı birbirine. Yalnız kıt'alar mı? (Gönüller de, zihinler de...) (Meriç 2000, 220/4-7)”

Sınırlandırma işlevi:

“Cilâlı Taş Devri'nden bu yana insanlığın en büyük zaferi on dokuzuncu yüzyılda gerçekleşmiş: madde üzerinde hakimiyet. Kimin hakimiyeti. Üç buçuk Avrupalı'nın. (Meriç 2000, 217/31-34)

On dokuzuncu asır Avrupası'nı, akıldışı bir yobazlık dalgası önüne katmıştır: akla perestiş. Hangi akla? Maddi çıkarlarını bir çoban köpeği uysallığıyla koruyan, alelâde ihtimalleri ezeli kanun diye sunan, bakkal terazisi kadar hassas, bakkal terazisi kadar yalancı bir aşağı-yukarı'ya. (Meriç 2000, 238/7-9)”

Onaylatma işlevi:

“Nakş-ı Ber Âb yalnız Ali Kemal'in hailevî kaderini hülâsa etmiyor, yazarın kalabalıkla haşır u neşr olamadığı bir dünyada hepimiz suya nakışlar çizen birer çılgın değil miyiz? (Öyleyiz.) (Meriç 2000, 164/12, 13)

Düşünüyorum, o hâlde varım... Ne demek? Düşünceden başka gerçek tanımamak değil mi? Hegel de aynı inancı bölüşüyor mu? (Bölüşüyor.) (Meriç 2000, 201/33-35)”

Merak uyandırma işlevi:

“İnsanından kopan intelijansiyanın kaderi suya nakışlar çizmek. Zavallı 'Peyam-ı Sabah' başmuharriri... O hazin başlığın - Nakş-ı Ber Âb- yalnız bütün mahsulat-ı edebiyesini değil, kısa fakat hummalı hayatını da kucaklayan bir mezar taşı kitabesi olacağının düşünmüş müydü acaba? (Meriç 2000, 163/1-3)

Diderot'un delişmen bir kahramanı, ne lüzum var dâhiye der, dünyanın başına dert açan hep o. Deha tabiatın en tehlikeli armağanı. Düşüncenin bütün 'cenin-i sâkıt'larını kudurtan bu tehlikeli armağan nedir acaba? (Meriç 2000, 225/1, 2)”

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Şüphe duyma işlevi:

“Matbaanın keşfi, beşeriyetin tarihinde yeni bir devir açmış mıdır? Sanmıyoruz. (Meriç 2000, 195/20, 21)

Âsâf'ın manzum bir tekerlemesini hatırlıyorum: ‘Seni görmesem Buda olurdu, seni gördüm budala oldum.’ ‘On binlerce Buda gelmiş dünyaya’ diyor, ‘biz yalnız sonuncusunu tanıyoruz.’ Tanıyor muyuz acaba? (Meriç 2000, 286/1-4)”

Dolaysız anlatım işlevi:

“Yazar düşüncesini yardım olsun diye sunmaz. Bir mükâfattır bu. Lâyük mısınız, değil misiniz? Anlamak ister. (Meriç 2000, 108/69-71)

Bir adam meçhule tırmanıyordu. Sisyphe’e benziyordu uzaktan. Bir adam meçhule tırmanıyordu topraktan. Arkası uçurum yanları duvar. Kaç sabah güneşle selamlaştılar, kaç akşam yıldızlar feneri oldu, bilmiyor. (Meriç 2000, 255/1-5)”

2.4.2. Açıklama Cümleleri

Bu Ülke’deki açıklama cümleleri üç farklı yapıda karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki “yani” bağlama edatı ile kurulanlardır. Söz konusu bağlama edatının temel işlevi hakkında bilgi verilen bir kavram ya da durumu eş değer bir ifadeyle yeniden açıklamaktır. Bununla birlikte “yani” edatının kullanımı, aynı zamanda “yani”den önceki anlatımın yetersiz kaldığının, bir başka yönüyle de vurgulanması gerektiğinin, muhatabımız tarafından yeterince anlaşılmadığının göstergesidir. Bu yönüyle düşünüldüğünde “yani”li cümleler, bir bakıma kişiler arasında ortaya çıkan iletişimsizlik sıkıntılarını bertaraf etmeye yönelik bir gayretin dışavurumudur. Çünkü verici ve alıcıdan herhangi birinin mesajı rahatlıkla iletebildiği ya da algılayabildiği bir ortamda “yani” ile başlayan bir açıklamaya gerek yoktur. Ancak kavramların bozulup dilin işaret sistemi yerine parolaya döndüğü bir ortamda Cemil Meriç gibi bir yazarın karşı karşıya kaldığı iletişim sorunu, onun üslubuna “yani”li cümlelerle yansımıştır.

Cemil Meriç cümlelerinin en önemli özelliği, “yani”den sonraki açıklamanın zihinsel algılamamızın beklediğinden çok farklı, sürpriz yargılar içermesidir. Hâlbuki günlük dilde “yani”li cümleler denklik açıklaması için kullanılır, bu tip cümlelerde açıklama, “yani”den önceki ifadenin sinonimidir. Fakat Meriç’in “yani”li cümleleri denklik ifadesinden çok özgün ve çarpıcı açıklamalarla

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

okuyucuda şok etkisi yaratan bir uyaran niteliğindedir. Bu açıklamalar, bakışlarımızı olayların ve nesne ve kavramların daha önce farkına varmadığımız veya dikkat etmediğimiz yönlerine çevirerek yeni bir düşünce, yeni bir bilgi üretir. Aşağıdaki örneklerde bu durum rahatlıkla gözlemlenebilmektedir:

“Yobaz samimiyet, yobaz kendini bir nass’a hapseden idrak; bir nass’a yani sonsuza (Meriç 2000, 89/1, 2).

Medeniyet can çekişiyor. Gök bomboş, hayat abes; roman bu kalpsiz dünyanın insanını bütünüyle sahneye koymak iddiasında. Bütünü, yani çarpık insiyakları, hayvanca iştihaları, çılgın arzuları veya arzusuzlukları ile (Meriç 2000, 120/3-5).

Bu yol sizi atom bombasına, yani Nagazaki’deki iki yüz bin ölüye götürür (Meriç 2000, 211/35).”

“Yani”li cümlelerin bir kısmı da tanım cümlesidir. Bu cümlelerde tanım, “yani”den sonraki açıklama ifadesi ile yapılır. Bu cümlelerden bir kısmı şöyledir:

“Bu tahripkâr telkinlerin mümeyyiz vasfı tarihe düşmanlıktı. Tarihe, yani millî birliğin, millî şuurun biricik mimarına (Meriç 2000, 175/7).

Kapital yazarı da Promete gibi bütün Tanrılara düşmandır, bütün Tanrılara, yani bütün yalanlara (Meriç 2000, 190/17).

Rousseau şuuraltının isyanı, şuuraltının yani tabiatın (196/4) Tek düşman: Tanrı, yani ahlâk. (Meriç 2000, 199/20).

Onu bu hâle getiren toplum yani terbiye (Meriç 2000, 217/13).”

Bir kısım “yani”li cümle ise yargının kapsamını daraltarak sınırlarını daha belirgin hâle getirir:

“Dergi hür düşüncenin arenası olmak istiyor. Hangi hür düşüncenin? Sayfaları akıldan yana olan herkese açılmış. Herkese, yani kalıplaşan, köşelerini kaybeden hür düşünceye (Meriç 2000, 105/6).

Fransızca İstanbul gazetesinin aboneleri onun âteşin yazılarını hayranlıkla okudular. Aboneler, yani sekiz Rum, üç beş Ermeni ve birkaç Fransız (Meriç 2000, 134/9).”

Bu Ülke’de “başka bir deyişle, başka bir tabirle, bir kelimeyle” gibi ifadelerle bağlanan cümleler de anlam bakımından “yani”li cümlelerle birlikte değerlendirilmelidir: “İdeolojiler tahribe yeltendikleri imanın yerine sahtelerini ikame etmek için uydurulan

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

birer ersatz'dır. Başka bir deyişle, remizleri, merasimleri ve kiliseleriyle çağın inançlarına uydurulmuş birer inanç manzumesi. Rüşünü idrak etmemiş nesillere ilim diye yutturulan, yalnız zarflarıyla ilmî, muhtevalarıyla masal birer bulamaç (Meriç 2000, 174/8-10).”

Bu Ülke’de kendine has bir yapı özelliğiyle karşımıza çıkan açıklama cümlelerinden biri de tamlamalar ya da bağlama grubu aracılığıyla bir önceki cümlenin elemanlarından birine dönülerek bu elemana ilişkin açıklama yapılan cümlelerdir. “Döngülü cümleler” adını verdiğimiz bu tip cümlelerde amaç, kendisine dönülen elemanı daha önce sözü geçmeyen bir özelliğiyle yeniden anlatmak, böylece varlık, kavram ya da nesnenin kapsamına giren hiçbir ayrıntıyı kaçırmamaktır.

Döngülü cümlelerde açıklama ifadesi genellikle cümle bittikten sonra kullanılır. Bu da ilk bakışta bu cümlelerin devrik olduğu izlenimini uyandırır. Ancak burada, cümle ögelerinden birinin yüklemden sonra söylenmesi değil; cümle ögesinin tamamının ya da bir kısmının farklı unsurlarla tekrar edilerek ifadenin genişletilmesi söz konusudur. Böylece bir taraftan vurgu işlevi üstlenen söz, diğer taraftan bitmeyen, daima zenginleşmeye müsait, ucu açık bir cümle oluşturur. Bu cümlelerden bir kısmı şöyledir:

“Gerici, ilerici... Düşünce hürriyeti bu mülevves kelimelerin esaretinden kurtulmakla başlar, düşünce hürriyeti ve namusu (Meriç 2000, 81/1).

Akademi Fransa’nın Kapitol’ü, kırk kazlı bir Kapitol (Meriç 2000, 85/4).

Yobaz biziz, en güzel taraflarımızla biziz (Meriç 2000, 89/4).

Düşünceye hürriyet, sonsuz hürriyet (Meriç 2000, 94/9).

Biz apayrı bir medeniyetin çocuklarıyız; düşman bir medeniyetin, bambaşka ölçüleri olan, çok daha eski, çok daha asil, çok daha insanca bir medeniyetin (Meriç 2000, 97/10).

Tarihinden koparılır aydın, toprağından, hatıralarından, hikmet-i vücudundan koparılır (Meriç 2000, 133/11).”

Döngülü cümlelerin en önemli özelliği, ifadenin kapsamını daraltma ya da genişletme amaçlı kullanılmalarıdır. Aşağıdaki örneklerin ilk ikisinde kendine dönülen eleman sınırlandırılmış, son ikisinde ise dönülen elemanın kapsamı genişletilmiştir:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

“Şimdi daha besleyici bir tahıl söz konusu. Daha nefis, daha besleyici bir ekmeğe sağlayacak bir tahıl: susam. Bu susam, kapıları açan büyü. Harami mağaralarının kapılarını değil, hükümdar hazinelerinin kapılarını (Meriç 2000, 110/14, 15).

Haşet kitabevinden ibaretti Avrupa'mız, girdapları olmayan bir kıta, tezatsız ve tek boyutlu; bir kartpostal Avrupası (Meriç 2000, 137/16).

Ama harita bir yolculukta tek kılavuz olamaz. Pusulaya da ihtiyaç var. Pusula: şuur. Tarih şuur, milliyet şuur, kişilik şuur (Meriç 2000, 93/9).

Tercüme bir fetihtir, yalnız dili değil, düşünce ve hassasiyetin girift dünyasını da zenginleştiren bir fetih (Meriç 2000, 118/6).”

Döngülü cümlelerde bağlama grubu ile yapılan tekrarlar ise beraberinde kendisine dönülen elemanla aynı derecede önemli veya onun yerine geçebilecek, onunla aynı anlama gelen bir kavramı belirtir:

“Dergiler, İkinci Meşrutiyet'te bir hitabet kürsüsüydü, hitabet kürsüsü ve bayrak (Meriç 2000, 101/18).

Gurbet kocatmıştı genç şahinleri, gurbet ve tecrübeler (Meriç 2000, 131/7).”

Bu Ülke'de karşımıza çıkan açıklama cümlelerinden bir kısmı da iki nokta işareti ile kurulur. Bu açıklamaların pek azında “şöyledir, şudur” gibi açıklamayı haber veren bir ifade bulunur. Bu az sayıdaki örnek şöyle gösterilebilir:

“Weber'in hareket noktası şu: Avrupa dünyanın kalbgâhı; insan bütün büyük fetihlerini Avrupa'nın kılavuzluğunda gerçekleştirmiş (Meriç 2000, 185/4).

Yeni ilmin anahtarı şu: İnsanlık kendi kendinin eseri (Meriç 2000, 230/8).”

İki nokta işareti ile kurulan cümlelerde, açıklama ifadesinin tek kelimedenden oluşması vurguyu artıran bir özellik olarak dikkat çekmektedir:

“İdeolojiye düşmanlık tek izm'e teslimiyettir: obskürantizme (Meriç 2000, 93/5).

Hafızaya çakıl taşı gibi saplana bilgi kırıntılarına yeni bir ad bulduk: kültür (Meriç 2000, 99/10).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Bir kavga sona ererken Batı edebiyatlarının en büyük kalem savaşçısı sahneye çıkar: Voltaire (Meriç 2000, 127/15).

Tek kılavuzu vardır: çıkarları (Meriç 2000, 201/13)”

İki nokta işareti ile kurulan açıklama cümlelerinde de “yani”li ve döngülü cümlelerde olduğu gibi, açıklama ifadesi çoğu zaman sürpriz yargılar içerir:

“Oysa zaferle taçlanan her savaş size yeni dostlar kazandırır: düşmanlarınızın düşmanları. (Meriç 2000, 128/1)

Büyük bir isticalle ithal edilen bu sahte ilim tek işe yaramış: nesillerin uyanmasını önlemek. (Meriç 2000, 183/14)

Taarruzun hedefi haçlı seferlerinden beri ayındır: kılıçla kazanılamayan zaferi, yalanla kazanmak. (Meriç 2000, 174/7)”

3. Tartışma ve Sonuç

Yukarıda, Cemil Meriç’in üslubu konusunda belirleyici olduğunu düşündüğümüz “isim cümleleri, devrik ve kısa cümleler ile soru ve açıklama cümleleri” üzerinde durulmuş, bu cümlelerin kullanım özellikleri, Bu Ülke adlı metinden hareketle belirlenmeye çalışılmıştır. Bu noktada yazarın üslubunu belirleyen söz konusu kullanımların birbirinden bağımsız olmadığını vurgulamak gerekir. Burada anahtar rol, isim cümlelerindedir. İsim cümlelerinin Meriç’e özgü tipolojisi, kısa ve devrik cümleler ile açıklama cümlelerinin de karakteristiğini belirlemiştir.

Cemil Meriç’in isim cümlelerinin en belirgin özelliği *tanım* işlevi üstlenmiş olmalarıdır. Aslına bakılırsa bu cümlelerde bilimsel tanımdan ziyade yazarın kendine özgü değerlendirmeleri öne çıktığı için, tanımdan ziyade *yeniden tanımlamadan* söz edilmelidir. Yeniden tanımlama sürecinde ortaya çıkan kullanımlar ise dilsel olarak birer metafordur. Latince “öte” anlamındaki *meta* ile “taşımak” anlamındaki *pherein* kelimelerinden oluşan metafor kelimesinin sözlük anlamı “öteye taşımak, bir yerden bir yere taşımak”tır (Oxford English Dictionary 1996). Söz figürleri açısından düşünüldüğünde ise metafor, kelimenin literal/lafzi bağlamından sıyrılarak figüratif/mecazi bir anlam ifade edecek şekilde kullanılmasıdır.

Metaforu, dilden önce düşüncede gerçekleşen bir etkinlik olarak gören Lakoff ve Johnson’a (1980) göre ise temel formu “A, B’dir.” biçiminde ifade edilebilecek metafor, A kavram alanının B kavram alanından hareketle açıklanmasını ifade eder. Burada A, göreceli olarak soyut bir hedef alan, B ise daha somut bir kaynak

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

alandır. Yaygın kanaatlerin aksine, metaforu oluşturan temel öge bu iki alan arasındaki benzerlik değildir. Glucksberg vd. (1990) de metaforun benzetmeye çevrildiğinde, yani "A, B gibidir." biçiminde ifade edildiğinde kesinlik anlamının kaybolduğunu belirtmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında, Meriç'in isim-tanım-metafor cümlelerinin; buyurgan, doğruluğunu kabul ettiren bir dil kurmanın aracı olduğunu söylemek mümkündür.

Metaforda kaynak alana ait bilginin tamamının hedef alana transfer edilmesi değil, iki alan arasında kısmî eşleştirmeler yapılması söz konusudur. Bir başka deyişle, kaynak alanın ancak bir kısım özellikleri hedef alanda kendisine karşılık bulabilir (Lakoff ve Johnson 1980, 52-55; Kövecses (2002, 79-92). Bu da temel işlevi açıklama gibi görünen metaforun, tıpkı ışığın gölgesini yarattığı gibi, yeniden açıklanmayı gerektiren bir bilgi üretmesini de beraberinde getirir. Bu nedenle Cemil Meriç'in A, B'dir biçimindeki isim-tanım-metafor cümleleri; yukarıda sözünü ettiğimiz yani'li, döngülü açıklama cümlelerini gerektirir. Bu sayede Meriç, metaforun farklı yorumlara yol açabilecek göreceli, esnek yapısını zapt u rapt altına alır. Böylece karşımızda, ne demek istiyorsa onu söylemek için çırpınan bir yazar silüeti belirir. Meriç, bir âmânın, dokunduğu nesnenin fiziksel hakikatini algılamak için elle yaptığı yoklamaları kelime ve kavramlarla her temasında yeniden yapan bir adamdır. Bütün bunlar; kelâm'ı "haysiyet" olarak gören, kelimeleri bir kuyumcu titizliğiyle seçen, daima kavram kargaşasından muzdarip olmuş bir aydınının dille beraber düşüncenin de temelini oluşturan taşları birer birer yerine oturtma gayreti olarak görülebilir.

Metaforun işlevlerinden biri de belli söylem ortakları arasında samimiyet oluşturup diğerlerini dışarıda tutma biçiminde ifade edilebilir (Gibbs 1994, 133). Meriç de okurlarıyla böyle bir bağ kurabilmek için metaforlara başvurmuştur. Bu bir nevi gizli dildir ve yazarın böyle bir dil oluşturma isteği "Havârilerini yaratamayan İsâ'nın yeri tumarhanedir, tarih değil. Muhammed'in ilk mucizesi: Hatice-t-ül kübrâ. (Meriç 2000, 274/1, 2)" cümlelerinde sezilir. Bu bakımdan Meriç, kendi havarilerini dil aracılığıyla bir araya getirmişti denebilir. Bu süreçte kısa ve devrik cümleler de isim-tanım-metafor cümleleriyle oluşturulan, açıklama cümleleriyle sınırları belirlenen sistem elemanlarının akılda kalıcılığını, hatta ezberlenebilir olmasını temin etmiştir.

Bu çalışma, yazarın Bu Ülke adlı eserinden yola çıkılarak yapıldığı için yazarın genel üslubu hakkında fikir vermeye yönelik bir adım, ileri çalışmalar için bir başlangıç noktası olarak düşünülmelidir. Meriç'in eserlerinin söz varlığı, metin yapısı gibi açılardan da

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

incelenmesiyle Cumhuriyet Dönemi Türk dilinin önemli simalarından biri olan yazarın üslubu ayrıntılı biçimde ortaya konmalıdır.

KAYNAKÇA

- ATABAY, Neşe, ÖZEL Sevgi, ÇAM Ayfer (1981). **Türkiye Türkçesinin Sözdizimi**, Ankara: TDK Yay.
- BANGUOĞLU, Tahsin (2000). **Türkçenin Grameri**, Ankara: TDK Yay.
- BOZKURT, Fuat (1995). **Türkiye Türkçesi**, İstanbul: Cem Yay.
- DİZDAROĞLU, Hikmet (1976). **Tümce Bilgisi**, Ankara: TDK Yay.
- EDİSKUN, Haydar (1988). **Yeni Türk Dilbilgisi**, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- ERGİN, Muharrem (1993). **Türk Dilbilgisi**, Ankara: TDK Yay.
- EŞİTGİN, Dinçer (2005). “Cemil Meriç Külliyyatının Cümle Kapısı: Bu Ülke”, **Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim**, S.68, s.54-57.
- GLUCKSBERG, Sam (2001). **Understanding Figurative Language from Metaphors to Idioms**, Oxford: Oxford University Press.
- GIBBS, Raymond (1994). **The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language, and Understanding**, New York: Cambridge University Press.
- KARAHAN, Leylâ (1999). **Türkçede Söz Dizimi**, Ankara: TDK Yay.
- LAKOFF, George, JOHNSON Mark (1980). **Metaphors We Live By**, Chicago: University of Chicago Press.
- KÖVECSES, Zoltan (2002). **Metaphor. A Practical Introduction**, Oxford: Oxford University Press.
- MERİÇ, Cemil (2000). **Bu Ülke**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oxford English Dictionary** (1996), Oxford: Oxford University Press.
- ÖZBAY, Hüseyin (1994). **Çolpan'ın Şiirleri**, Ankara: TKAE Yay.
- ÖZBAY, Hüseyin (2001). **Aldanırların Penceresinden**, Ankara: Günce Yay.
- ŞİMŞEK, Rasim (1987). **Örneklerle Türkçe Söz Dizimi**, Trabzon.
- Türkçe Sözlük** (1998), Ankara: TDK Yay.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

YAVUZ, Hilmi (1998). "Kültürden İrfana, Batıdan Doğuya Türk Düşüncesinde Soylu Bir Başkaldırı, Evrensel Bir Diriliş", (Ed. Ergün Meriç, Ayşe Çavdar), **Cemil Meriç ve Bu Ülke'nin Çocukları**, İstanbul: İz Yay.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*